

A TERRORELHÁRÍTÁS ETIKÁJA:
HIVATÁS, HALÁLOS ERŐSZAK ALKALMAZÁSA
ÉS INFORMÁCIÓSZERZÉS

BEVEZETÉS

Minden hivatásnak szüksége van hivatásetikára. Az állami fegyveres erőszak-alkalmazás különböző formái külön hivatásnak tekintik magukat, amelyek ezért speciális hivatásetikával rendelkeznek:¹ a katonai hivatásnak,² a rendőri hivatásnak³ és a hírszerzői hivatásnak is van hivatásetikája.⁴

A terrorelhárítás csak legújabban került abba a helyzetbe, hogy önálló hivatásnak tekinthet. Az Amerikai Egyesült Államokban 2003-ban állították fel a *Terrorist Threat Integration Center*t (a Terrorista Fenyegetés Integrált Központját), 2004-ben pedig a *National Counterterrorism Center*t (a Nemzeti Terrorelhárítás Központját),⁵ illetve 2010-ben jött létre a magyar *Terrorelhárítási Központ* (TEK), ahogy az *International Centre of Counter-Terrorism* (a Terrorelhárítás Nemzetközi Központja)⁶ is. Ezt megelőzően a hírszerző és egyéb nemzetbiztonsági szolgálatok külön-külön foglalkoztak terrorelhárítással. Ezt a különbséget képezi le a terrorelhárítással összefüggésben használt kétféle angol kifejezés, az *antiterrorism* és a *counterterrorism* is. Amíg ugyanis az *antiterrorism* a megtörtént terrorista akciókra adott válaszokra utal, és a terrorizmussal szembeni reszponzív fellépést helyezi előtérbe, addig a *counterterrorism* a terrorizmust megelőzni akarja, és a terrorizmussal szembeni preventív fellépést részesíti előnyben.⁷

A terrorelhárítás új hivatásának szüksége van a terrorelhárítás etikájára, mint hivatásetikára. Az alábbi tanulmány ennek a körvonalazására vállalkozik, azzal a megkötéssel, hogy a tanulmány célja inkább a fontosabb problémák és ezen problémák leginkább elfogadható megoldásának bemutatása, semmint a terrorelhárítás

¹ BODA 2018: 142.

² BODA 2018: 142–154.

³ NÁNDORI 2021.

⁴ BELLABY 2014: 2.

⁵ *History*. Online: www.dni.gov/index.php/nctc-who-we-are/history.

⁶ International Centre Of Counter-Terrorism: *About ICCT*. Online: <https://icct.nl/about/>.

⁷ MATOS 2012: 117–118.

etikájának minden részletre kiterjedő tárgyalása. A terrorelhárítás etikájának részletezése előtt szükséges meghatározni a terrorelhárítás fő célját és mibenlétét, amiből kiindulva lehet aztán a hivatásetika részleteit kidolgozni.

MI A TERRORELHÁRÍTÁS?

A terrorelhárítás hagyományosnak tekinthető elmélete annak meghatározásából indul ki, hogy micsoda a terrorizmus, majd a definícióval összefüggésben az elmélet meghatározza a terrorelhárítás céljait és módszereit.⁸ A témában fontos könyvek egy részének a tartalma is kizárólag a terrorizmus meghatározására, típusainak számbavételére és módszereinek ismertetésére, illetve ezen módszerek lehetséges kezelésére tér ki.⁹ Úgy vélem, hogy ugyan fontos a terrorizmus természetét a terrorelhárítás szempontjából vizsgálni, azonban a terrorelhárítás – mint hivatás – önmagában is rendelkezik morális jelentőséggel. Ennek megfelelően, ebben a fejezetben kitérek a terrorizmus morális megítélésére és ezzel összefüggésben a terrorelhárítás természetére, illetve a terrorelhárításnak mint hivatásnak az elemeire is.

A terrorelhárítás mint a terrorizmusra adott válasz

Ha a terrorizmust tágan, terrorcselekmények végrehajtásaként vagy a terror felhasználásaként értjük, akkor abba többek között beleférnek az állami terrorcselekmények (mint a jakobinus terror a francia forradalom során) és a háborúban elkövetett terrorcselekmények (mint a terrorbombázás) is. Ezzel szemben én a terrorizmust szűk értelemben tárgyalom, mint amely főként a nyugati országokat, társadalmakat és államokat célozza, annak is a muszlim vallásra alapozott formáját,¹⁰ amely elvezetett a terrorelhárítás szervezeteinek megjelenéséhez.

A terrorizmus morális megítélése

Ha a terrorelhárítás fogalmát a terrorizmus fogalmához kapcsoljuk, akkor ezzel a terrorizmust olyan jelenségként fogjuk fel, amelyet el kell hárítani, amely ellen küzdeni kell, amely morális értelemben véve rossz. Mi a rossz azonban a terrorizmusban?

⁸ Például MILLER 2009: 1; LEWIS 2017: 9.

⁹ Például BOLZ–DUDONIS–SCHULZ 2011: xxiv; MARAS 2016: 17.

¹⁰ RAPOPORT 2004: 61.

A terrorcselekmények célja ugyanis az azokat végrehajtók szerint Allah dicsőségének hirdetése,¹¹ és ezért azok az egyéni önfeláldozás példái, ami a tetteket végrehajtókat vallási hőssé, mártírrá teszi, ami pedig számukra pozitív túlvilági következményekkel jár együtt.¹²

Még ha el is ismerjük azt, hogy a terrorizmusnak (a mártíromságnak) a vallásos közösségben pozitív erkölcsi jelentősége van, a terrorizmussal szemben azonban akkor is lehetséges általánosabb szempontból, morális alapon, ellenvetéseket tenni. A terrorizmussal szembeni ellenvetések több típusba sorolhatók. Az egyik ellenvetés szerint a terroristák tettei gonoszak, mert céljuk, hogy másokban szándékosan félelmet keltsenek, amit semmilyen deklarált céljuk (mint például Allah dicsőségének hirdetése) nem ellensúlyoz.¹³ Ezzel szemben az látható, hogy a terrorizmus céljai között sok esetben szerepel valamilyen számba vehető (ha nem is elfogadható) politikai cél, amely mentesíti az ilyen szintű elítélés alól a terrorista tettet elkövető szervezetet. Egy másik ellenvetés szerint a terroristák fanatikusok, akik (politikai és vallási) céljaik elérése során csak a célt tartják szem előtt, mást nem, így még az életük – és más, a nyilvános térben mozgó emberek életének – értékét sem.¹⁴ Ezt az ellenvetést gyengíti a terroristáknak az a korábban jelzett tulajdonsága, hogy a vallási közösségben mártírként, azaz követendő példaként tartják számon őket, akiknek a tette ezért értékes. Végül, a terrorizmus elleni legsúlyosabb morális érv, hogy eszközeit tekintve lényegileg indiszkriminatív, azaz az erőszak alkalmazása során nem tesz különbséget a harcolók és a nem harcolók (vagy egy másik megközelítésben a felelősök és az ártatlanok) között, sőt, elsősorban a könnyebb célpontnak számító nem harcolókat (ártatlanokat) támadja.¹⁵ Ez alapján, mivel a terrorizmus fogalma magában foglalja a nem harcolók támadásának fogalmát, a terrorizmust több szerző szükségképpen morális rossznak tekinti.¹⁶

¹¹ EIKMEIER 2007: 86.

¹² BATTIN 2005: 245; LAKATOS 2010: 177.

¹³ A „gonosz” definíciójára nézve lásd KEKES 2007: 12. Az érvre nézve lásd BODA 2012: 139–140.

¹⁴ BATTIN 2005: 245–247; BODA 2012: 140–141.

¹⁵ A diszkriminációs szabályra nézve lásd BODA–RÉMAI 2022. Az érvre nézve lásd BODA 2012: 142–145.

¹⁶ MILLER 2009: 30.

A terrorizmus definíciója

A terrorizmussal szemben támasztott ellenvetésekből kiolvasható a terrorizmusnak egy definíciója.¹⁷ Eszerint a terrorizmus politikai célok elérése végett bizonyos személyek (nem harcolók vagy ártatlanok) ellen nyilvánosan alkalmazott erőszak, amelynek során a terroristák indiszkriminatív eszközöket használnak, hogy másokban félelmet keltsenek, és ennek segítségével érik el politikai céljaikat.

Ez a definíció nem teljesen pontos, mivel vannak ellenpéldák arra vonatkozólag, hogy a terroristák célpontjai harcolók (katonák) vagy nem (teljesen) ártatlan személyek voltak. Ilyen volt az al-Káida támadása a USS Cole amerikai hadihajó ellen (2000), vagy a Palesztin Felszabadítási Szervezet támadásai a ciszjordániai és gázai övezetbeli zsidó telepések ellen.¹⁸ A javasolt definíció azonban nem is teljesen helytelen, mivel az olyan elemek, mint a politikai cél, a félelemkeltés és az indiszkriminatív erőszak-alkalmazás fontos elemei a terrorizmus fogalmának.

A helyes definícióhoz ezért ezeket a definíciós elemeket ki kell egészíteni a kriminalizáltság fogalmával: a terrorizmus politikai célért, valamilyen személyek ellen alkalmazott olyan nyilvános és indiszkriminatív erőszak, ami bűncselekmény (vagy legalábbis bűncselekménynek kell lennie).¹⁹ A továbbiakban ezt a definíciót használom.

A terrorelhárítás célja

Ha a terrorizmus szükségképpen bűncselekményt valósít meg, akkor a terrorelhárítás szerepe a bűncselekmény megakadályozása és az elkövetés elhárítása. A terrorelhárítás ezért ebben az értelemben a rendészeten belül értelmezhető. A modern rendészet céljait és feladatait hagyományosan legalább kétféleképpen határozhatjuk meg: a törvényekben, jogszabályokban biztosított jogok védelmeként, illetve a közösség életformájának fenntartásaként.²⁰ A rendőrség szervezete a jogvédelmet bűnüldöző szervként látja el, a közösség életformájának védelmét pedig békefenntartó szervként. A rendőrségi szervezet azonban nem mindig képes hatékonyan reagálni azokra a támadásokra, illetve felderíteni ezen támadások előkészítését, amelyek az adott közösségi életforma és a törvényi jogok értékkeretét veszélyeztetik. Ennek az értékkeretnek a veszélyeztetése ráadásul jelentősen súlyosabb bűncselekményt

¹⁷ A terrorizmusnak számos definíciója létezik. A kérdéshez lásd HOFFMAN 2006: 1. fejezet; LEWIS 2017: 9–20.

¹⁸ Lásd MILLER 2009: 32–45; MCMAHAN 2009: 223; BROCK–HOWELL 1988: 289.

¹⁹ MILLER 2009: 53.

²⁰ BODA 2022b: 180–181.

valósít meg, mint egy jogsértés, mivel sokkal jelentősebb a társadalmi destabilizáló hatása. A nyugati társadalmak sajátos értékkeretét mindenekelőtt az állampolgárok politikai és társadalmi szabadságára és önállóságára épülő értékrendszer adja, amit az emberi jogok rendszere fejez ki. A nyugati államok elismerik, hogy nincs joguk állampolgáraik rendszeres megfigyelésére, illetve hogy az állampolgárokat céljaik megvalósításában csak a többi állampolgár életének és érdekeinek, illetve kisebb részben a közösség érdekeinek védelmében korlátozhatják.²¹

A terroristák ezt a közösségbéli szabadságot és önállóságot kihasználva törekszenek indiszkriminatív félelemkeltési és politikai céljaik megvalósítására. A közösségbéli szabadság és önállóság kihasználása egyben azonban azok veszélyeztetését is jelenti. Amennyiben ugyanis a nyugati társadalom nem kívánja teljesíteni a terroristák politikai igényeit, akkor szükséges a terroristák mozgási lehetőségeinek leszűkítése a nyugati társadalmon belül. Ez a szabadság és az önállóság lehetőségének radikális korlátozását jelentené (mint a korlátok nélküli megfigyelés és adatszerzés esetén). Ezzel ugyan hatékonyan, előre ki lehetne szűrni és meg lehetne hiúsítani a jövőbeli terrorista tetteket, azonban az egyben a nyugati értékrendszer, a szabadság, az önállóság és így az emberi jogok radikális korlátozásával vagy felszámolásával is együtt járna.

A terrorista akciók és maga a terrorizmus ebben az értelemben indirekt módon veszélyezteti az emberi jogokat. A veszély azonban lehet direkt is, amennyiben a terrorista szervezet a nyugati „távoli ellenség” ellen harcol, hogy megváltoztassa annak értékeit. A kortárs vallási terrorizmusban ugyanis előfordul egy hosszú múltra visszatekintő érv, ami szerint a nyugati társadalmak a „háború háza”-ban (a háború világában) élnek, amely állapotot fel kell számolni, és számukra is elérhetővé kell tenni a „béke háza”-t (a béke világát). A „háború háza” az emberi jogokkal együtt járó individualizmust, a „béke háza” pedig a vallási törvények uralmát és a közösségközpontúságot foglalja magában.²² Akár direkt, akár indirekt a nyugati társadalmak életformájának és tagjai törvényi jogainak értékrendszerére – az emberi jogok rendszerére – leselkedő veszély, azt speciális védelemben kell részesíteni. Ezt a védelmet hatékonyan és rendszerszerűen a terrorelhárítás intézménye képes ellátni. Másként fogalmazva, a terrorelhárítás alapvető morális célja és feladata a társadalom életformájának és tagjai törvényi jogainak értékkeretét adó emberi jogok védelme. Az ebben az értelemben vett emberi jogvédelmet, megkülönböztetve a törvényi jogok védelmétől és az életforma védelmétől, rendvédelemnek nevezhetjük.²³

²¹ Vö. MILLER–BLACKLER 2016: 5–30; BELLABY 2014: 15–24.

²² LADEN 2002; EIKMEIER 2007: 90.

²³ Vö. MILLER 2009: 87–88; LEWIS 2017: 20.

A TERRORELHÁRÍTÁS MINT HIVATÁS

Minden hivatás hasonló elemekkel rendelkezik. Ezek: a közjó szolgálata valamilyen társadalmi szerep ellátásán keresztül, a belső elköteleződés és a sajátos életforma, a monopolisztikus és a közösségi jelleg, a speciális szakmai tudás, illetve a speciális erkölcsi és morális értékek, azaz a hivatásetika.²⁴ A jelen tanulmány ezek közül a speciális társadalmi szerep ellátására és a hivatásetikára koncentrálna.

A hivatásnak ez a két eleme kezelhető együtt, az igazságos háború elméletének a terrorelhárításra való alkalmazásával, az igazságos terrorelhárítás elméletében. Az igazságos háború elmélete a háborús erőszak alkalmazásának legalább a középkortól fejlődő morális elmélete, amely egyszerre korlátozza a háborúindítást és háborúviselést, illetve ad felhatalmazást ahhoz és teszi igazolttá azt.²⁵ Az elmélet kiterjeszthető a rendészetre,²⁶ a nemzetbiztonsági szolgálatok működésére²⁷ és a terrorelhárításra is. Az igazságos terrorelhárítás elmélete adja a terrorelhárítás hivatásetikáját, aminek egy részét képezi annak meghatározása, hogy mi a terrorelhárítás társadalmi szerepe.

Az igazságos terrorelhárítás elmélete: az akcióindítás igazságossága

Az elméletnek két olyan része van, amely jelentőséggel rendelkezik a terrorelhárítás szempontjából: a terrorelhárítási akció indításának az igazságossága, illetve az akció lebonyolításának az igazságossága. Az akcióindítás igazságosságát a terrorelhárítás igazságos céljának való megfelelés nyújtja, ami nem más, mint a terrorelhárítás által a társadalomban ellátott speciális szerep. Ez a szerep a terrorelhárítás célja, azaz a társadalom életformájának és tagjai törvényi jogainak értékkeretét biztosító értékrendszer, az emberi jogok védelme.

*Az igazságos terrorelhárítás elmélete:
az akció lebonyolításának igazságossága*

Az igazságos terrorelhárítás elmélete magában foglalja az alkalmazott eljárások igazságosságát meghatározó szabályokat is. A legfontosabb ilyen szabály, hogy

²⁴ BODA 2018: 140.

²⁵ Az elmélet jelentősebb formáját tekintve lásd BODA 2023.

²⁶ BODA 2022b: 169–185.

²⁷ BODA 2022a: 97–100.

a terrorelhárítási akciók vegyék figyelembe azt a különbséget, ami az eljárás alá vonható és az eljárás alá nem vonható személyek között áll fenn. Ez a szabály a diszkriminációs szabály, amelynek komoly szerepe van az alább tárgyalásra kerülő eljárásokban. Így az erőszak-alkalmazás (és kiemelten a halálos erőszak alkalmazásának) esetében szerepe van annak, hogy kivel szemben lehet igazságosan fellépni, és kivel szemben nem, ahogyan az információszerzés – a nyomozás, a megfigyelés és az adatszerzés, továbbá a (fokozott) kihallgatás – során is különbség van azon személyek között, akikkel szemben az eljárás igazságosan lebonyolítható, és azok között, akikkel szemben nem. A következő fejezet ezeknek a kérdéseknek a tisztázásáról szól.

A TERRORELHÁRÍTÁS ELJÁRÁSAI

Ahhoz, hogy a terrorelhárítás eljárásának kezdeményezése igazságos legyen, szükséges, hogy annak célja megfeleljen a terrorelhárítás által ellátott társadalmi szerepnek, amely a társadalom életformájának és tagjai törvényi jogainak keretét biztosító értékrendszer, az emberi jogok védelme. Ennek megállapítása után érdemes megvizsgálni, hogy a kiválasztott eljárás alkalmazható-e, illetve ha igen, akkor miként alkalmazható diszkriminatív módon. Amennyiben a kiválasztott eljárás nem alkalmazható diszkriminatív módon, azaz nem képes különbséget tenni az eljárás alá igazságosan és igazságtalanul bevonható személyek között, akkor az eljárás morális tekintetben nem különbözik a lényegileg indiszkrinatív terrorizmustól. A terrorelhárítás azonban, az emberi jogokat védve, nem lehet indiszkrinatív.²⁸

Halálos erőszak alkalmazása

Az erőszak alkalmazásának típusai

A rendőri és terrorelhárítói erőszak-alkalmazásnak számos fokozatát tudjuk megkülönböztetni. Így:

- ♦ a rendőr vagy az államot képviselő más személy állami tekintélyének pusztítása jelzését;
- ♦ verbális felszólítást és szóbeli utasítást;
- ♦ minimális fizikai erőszak alkalmazásával járó passzív kontrollt (például az út elállása);
- ♦ fájdalommal járó fizikai erőszak alkalmazását (például kar hátrafeszítése);

²⁸ Vö. MILLER 2009: 87–88; LEWIS 2017: 26.

- ♦ nagyobb fájdalommal járó, de sérülést nem okozó fizikai erőszak alkalmazását (például sokkoló, paprikaspray használata);
- ♦ lehetőség szerint sérülést okozó fizikai erőszak alkalmazását (például tonfa használata); és
- ♦ lehetőség szerint halált okozó fizikai erőszak alkalmazását (például lőfegyver használata).²⁹

Az erőszak-alkalmazásnak ezek a formái legalább két szempontból különböznek egymástól. Az egyik szempont az alkalmazott erőszak mértéke. Ezt szemlélteti a lista is, amelyben fentről lefelé az alkalmazott erőszak mértéke növekszik. Egy másik szempont a rendőrség és a terrorelhárítás közvetlen és közvetett céljához való hozzájárulás.

Korábban szó volt a terrorelhárítási akció indításának igazságos céljáról. Ez a terrorelhárítás közvetett célja, amitől meg kell különböztetni a terrorelhárítás közvetlen célját, azaz hogy a gyanúsítottat bevonják az igazságszolgáltatás rendszerébe. A rendőrség és a terrorelhárítás ugyanis nem egymagában küzd a bűncselekményeket elkövetőkkel szemben, és nem egymagában valósítja meg hivatásának közvetett célját, hanem az igazságszolgáltatás rendszerében más szervezetekkel együttműködve (például a bírósággal és a büntetés-végrehajtási intézménnyel). A rendőri intézkedés és a terrorelhárítási eljárás közvetlen célja ezért, hogy a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyt bevonja az igazságszolgáltatás rendszerébe, és ezáltal valósítsa meg a közvetett célt.³⁰

A közvetlen cél felől szemlélve az erőszak-alkalmazást megkülönböztethetjük annak közvetítő formáját, amikor az erőszak-alkalmazás eléri a közvetlen célt, és bevonja a gyanúsítottat az igazságszolgáltatás rendszerébe, illetve a halálos erőszakalkalmazást, amikor nem.³¹ A gyanúsított halálát okozó erőszak-alkalmazás ezért főszabály szerint nem is alkalmazható, mivel nem felel meg a rendőrség és a terrorelhárítás közvetlen céljának. Tekintve azonban a bűncselekményeket végrehajtó személyek által igénybe vett eszközök hatékonyságát és veszélyességét, különösen a terrortámadást végrehajtó személyek eszközeit, a halálos erőszak – mint kivételesen és korlátozottan használt erőszaktípus – alkalmazása nem is zárható ki az erőszak-alkalmazás formái közül.

A halálos erőszak alkalmazásának kivételességét és korlátait az igazságosság szabályai határozzák meg. Ezek a szabályok két csoportba oszthatók. Az egyik csoportba

²⁹ KLEINIG 2008: 93.

³⁰ COHEN–FELDBERG 1991: 56–57; KLEINIG 1999: 107.

³¹ KLEINIG 2008: 91.

tartoznak azok, amelyek nemcsak a halálos erőszak alkalmazására vonatkoznak, hanem mindenféle erőszak-alkalmazásra. Ilyen, hogy

- ♦ a társadalom minden része számára hozzáférést kell adni a rendőri, terrorelhárítási intézkedés lehetőségéhez;
- ♦ a rendőri és terrorelhárítási akciók nem rombolhatják az ezekbe a hivatásokba vetett közbizalmat;
- ♦ a rendőri és terrorelhárítói erőszak-alkalmazásnak biztonságosnak kell lennie, és nem járhat járulékos kárral a civilek körében;
- ♦ az erőszakot az önérdéküktől elvonatkoztatva, a társadalom és a társadalmi szerződés szempontjából és az annak megfelelő szándékkal kell alkalmazni;
- ♦ az erőszaknak az alkalmas formáját kell alkalmazni, és azt is arányosan, minimálisan és csak a szükséges mértékben.

Ez utóbbiak azt jelentik, hogy legfeljebb csak abban a mértékben lehet erőszakot alkalmazni, amilyen mértékben az erőszak-alkalmazás célpontja is erőszakos (arányosság elve); hogy ha a helyzetet lehet kezelni ennél kisebb mértékű erőszakkal, akkor a lehető legkisebb mértékű erőszakot kell alkalmazni, még ha az arányosság lehetőséget is adna nagyobb mértékű erőszakra (minimalitás elve); végül, hogy a minimális erőszakot is csak akkor lehet alkalmazni, ha erőszakmentesen nincs mód a helyzet kezelésére (szükségesség elve).³²

A szabályok másik csoportja csak a halálos erőszak alkalmazására vonatkozik, és főként azt határozza meg, hogy kikkel szemben lehet a halálos erőszakot alkalmazni.³³ Azon személyek köre, akikkel szemben a rendőrök és terrorelhárítók halálos erőszakot alkalmazhatnak, viszonylag szűk, mivel általában a fájdalommal vagy sérüléssel járó erőszak jelentős beavatkozást jelent valakinek az alapvető érdekeibe, a halálos erőszak pedig jelentős és visszavonhatatlan beavatkozás valakinek az alapvető érdekeibe. A halálos erőszak használata általában véve ezért sem megengedett (azon túl, hogy a közvetlen célt sem lehet teljesíteni általa). A kivételek, amelyek mégis igazságossá teszik azt, az önvédelem és a másvédelem esetei, amikor valaki a saját maga vagy más életét, illetve a fizikai vagy a szellemi épségét (általánosan a személyiségalkotó képességeit) védi a súlyos sérüléstől halálos erőszak segítségével az életet veszélyeztető támadóval szemben.³⁴ Ezekben az esetekben pontosan az teszi igazságossá a halálos erőszak alkalmazását, hogy a támadó is hasonló erőszakkal él. A rendőröknek és terrorelhárítóknak így joga van halálos erőszak használatára az önvédelmi helyzetekben, amikor a saját életüket védik, és a másvédelmi helyzetekben,

³² COHEN–FELDBERG 1991: 43–66; KLEINIG 1999: 99–102.

³³ Vö. FROWE 2014: 1.

³⁴ MILLER 2016: 117–118.

amikor mások, a társaik vagy más állampolgárok életét védik. Ez a jog intézményi jog és kötelesség, ami a társadalmi szerződés elméletének értelmében visszavezethető az egyéni (nem rendőri vagy terrorelhárítói) önvédelem és másvédelem jogához.

A társadalmi szerződés elmélete a társadalom, az állam és azzal a rendőrség és a terrorelhárítás intézményének a létrehozását és fenntartását indokolja. Ezen intézmények létrehozása és fenntartása azért indokolt, mert az egyének ugyan a természetükből fakadóan rendelkeznek önvédelmi és másvédelmi joggal, ezen intézmények nélkül azonban kevésbé hatékonyan lennének képesek biztosítani saját és közösségük szabadságát, biztonságát és jogait. Az egyének, belátva ezt, beleegyeznek (vagy beleegyeznének, ha felvilágosítást követően megkérdeznék őket) ezeknek az intézményeknek a létrehozásába és fenntartásába, azzal az elvárással és céllal, hogy azok hatékonyabban képesek megvédeni őket, mint ők saját magukat. Cserébe azonban az egyének részlegesen lemondanak (vagy lemondának, ha felvilágosítást követően megkérdeznék őket) az önvédelmi és másvédelmi jogukról.³⁵ A joglemondás azonban csak részleges, mivel az nem foglalja magában a jog transzferálását, csak a jog delegálását. Az előbbi esetben az egyének a jog gyakorlásának a lehetőségével együtt jogos önvédelmi és másvédelmi képességüket is teljesen elvesztenék. Az utóbbi esetben azonban csak a jog gyakorlását delegálják a rendőrségre és a terrorelhárításra, a képességet azonban nem. A jog gyakorlása visszatér az egyénekhez, ha a rendőrség és a terrorelhárítás nincs jelen egy intézkedést kívánó helyzetben (illetve, ha jelen van, akkor az egyéneknek a képességük megmaradása miatt segíteniük kell a rendőrség és a terrorelhárítás munkáját). A joggyakorlás átruházása miatt az önvédelem és másvédelem egyéni joga intézményi joggá és kötelességgé válik.³⁶ A következőkben az egyéni önvédelmi és másvédelmi joggal, majd azt követően a rendőri és terrorelhárítói önvédelmi és másvédelmi intézményes joggal és kötelességgel való élés feltételeit mutatom be.

Az egyéni önvédelem és másvédelem esetei

Az egyéni önvédelem esete legalább négy fontos jellemzővel rendelkezik. Az első annak a veszélynek a természete, amelyet a támadó jelent, és amellyel szemben jogos önvédelmet alkalmazni. A támadó által jelentett veszélynek közvetlennek, halálosnak, nem provokálnak, nem konszenzuálisnak és igazságtalannak kell lennie. Például az, hogy valaki holnap vélhetően halálos támadás áldozata lesz, vagy egy mai lökdösődés

³⁵ Vö. BODA 2022b: 177–178.

³⁶ MILLER 2016: 111–112.

nem ad alkalmat halálos erőszakot alkalmazó mai önvédelemre, amiként a kiprovokált támadás vagy az a támadás sem, amelyhez az áldozat hozzájárult; illetve a jogos rendőri intézkedéssel szemben a bűncselekményt elkövetőnek és a terroristának sincs joga önvédelemmel védekezni, hiszen az ilyen erőszak-alkalmazás igazságos.

A második fontos jellemző, hogy önvédelemben az áldozat új veszélyt hoz létre, és nem csupán áthárítja a rá irányuló veszélyt. Az utóbbi eset az önmegőrzés esete, ami mindent összevéve könnyebben igazolható esete a kár átváltásának, mint az önvédelem. Az önvédelem során alkalmazott erőszak és az azzal okozott kár ugyanis kizárólag az áldozat által kezdeményezett önvédelmi cselekedethez kapcsolódik, míg az önmegőrzésnél az áldozat csupán a támadó cselekedetéhez kapcsolódó erőszakot és kárt hárítja vissza a támadóra (vagy át másra).³⁷

A harmadik jellemző, hogy az egyéni önvédelemre is vonatkoznak az arányosság, a minimalitás és a szükségesség elvei. Így az arányosság követelménye miatt az önvédelmet folytató áldozat legfeljebb olyan mértékben alkalmazhat erőszakot, mint amilyen veszélyt rá a támadó jelent, így halálos erőszakkal csak a halálos fenyegetésre válaszolhat. Továbbá, a minimalitás követelménye miatt az áldozatnak a legkevesebb erőt kell alkalmaznia, ami elégséges az életének a megvédéséhez, ha az a nem halálos erőszak valamilyen formája, akkor azt. Végül, a szükségesség követelménye értelmében az áldozat csak akkor alkalmazhat halálos erőszakot, ha nincs más lehetősége arra, hogy a halálos veszélyt elkerülje, például azzal, hogy elrejtőzik vagy elmenekül.³⁸

Az utolsó jellemző pedig, hogy a támadó igazságtalan erőszak-alkalmazásával szemben az áldozat igazságosan élhet az önvédelmi jogával, amivel nem sérti a támadónak az élethez való jogát. Minden ember rendelkezik az élethez való joggal, ami magában foglalja annak a jogát is, hogy ellene ne alkalmazzanak halálos erőszakot. A támadó azonban az igazságtalan és halálos erőszak szándékos alkalmazásával lemond erről a jogáról, ami így nem védi őt az áldozat által önvédelemben ellene alkalmazott erőszakkal szemben.³⁹

Lényeges, hogy a támadó joglemondása nem általános és csak átmeneti jellegű, azaz szigorúan véve a joga csak felfüggesztésre kerül. Amikor a jog fel van függesztve, akkor csak az áldozat viszonyában van felfüggesztve, harmadik személy irányába nem. Ez azonban nem jelenti azt, hogy harmadik személy ne segíthetne be az áldozatnak az önvédelemben. Ez a másvédelem esete, ami azon az alapon igazságos, hogy a harmadik személy a két élet – a támadó és az áldozat élete – közötti választással szembesül: alkalmazzon halálos erőszakot az igazságtalan támadóval szemben, vagy

³⁷ MCMAHAN 1994: 253.

³⁸ KAUFMAN 2009: 19–24.

³⁹ FROWE 2014: 3–4.

hagyja, hogy az elvegye az ártatlan áldozat életét. Ebben a döntésben a harmadik személynek az igazságosságon alapuló kötelessége az ártatlan személy életét megóvni és ezzel halálos erőszakot alkalmazni a támadóval szemben. Ez a kötelessége nem teszi semmissé a támadó élethez való jogát, hanem felülírja azt.⁴⁰ A másvédelem kötelessége nem azonos a rendőri és terrorelhárítói kötelességgel, nem terjed ki olyan mértékű kockázat vállalására, és csak a rendőri és terrorelhárítói erők távollétének az esetére korlátozódik.⁴¹ Amint a támadó felhagy a támadással, és menekülőre fogja, akkor a felfüggesztés alól visszanyeri önvédelmi jogát. Ha a korábbi áldozat utánaered, és (például büntetésként) megtámadja, akkor a korábbi támadó kerül önvédelmi helyzetbe, amelyben gyakorolhatja a felfüggesztés alól visszanyert jogát.

Az önvédelem alapvető jellemzőinek tisztázása után most azt a kérdést kell megválaszolni, hogy kikkel szemben igazságos az önvédelmi jog alkalmazása. Másként fogalmazva, miként lehet disztinkválni azon személyek között, akikkel szemben igazságosan lehet alkalmazni az önvédelmi jogot, és azon személyek között, akikkel szemben nem. A problémát az veti fel, hogy az áldozatot érintő halálos veszély eredetéhez kapcsolódó személyek nem mindegyikére jellemző a szándékosság vagy az, hogy tényleges veszélyt jelent. A teljesen világosnak tekinthető státuszú személyek közé tartozik az, aki csak szemlélője az áldozatra leselkedő halálos veszélynek, és így nem járul hozzá a veszélyhez, illetve az, aki nem konszenzuálisan, nem provokatívan, szándékosan és közvetlen módon jelent halálos fenyegetést, aki így megölné az áldozatot. Ezt a két személyt szemlélőnek, illetve közvetlen szándékos fenyegetésnek nevezhetjük. Az önvédelmi jog a szemlélővel szemben nem alkalmazható, a közvetlen szándékos fenyegetéssel szemben azonban igen. Vannak azonban köztes státuszú személyek is.

A köztes státuszú személyek közé tartozik a járókelő (*bystander*), a közvetett ártatlan fenyegetés, a közvetett szándékos fenyegetés, illetve a közvetlen ártatlan fenyegetés.⁴² A járókelő az a személy, aki ugyan nem járul hozzá a halálos veszélyhez, azonban a neki való halálos károkozás megszüntetné az áldozatra leselkedő halálos veszélyt (így például ha a támadó és az áldozat egy emeletes ház felsőbb szintjén verekednek egymással, és igyekeznek egymást lelökni, akkor a járókelő az a személy, akinek lelökésével együtt tudja az áldozat a támadóját a mélybe taszítani). A közvetett ártatlan fenyegetés az a személy, aki hozzájárul a halálos veszélyhez, ám szándék nélkül és ártatlanul, és nem ő okozná az áldozat halálát (így például a baseballütőket gyártó személy szándék nélkül és ártatlanul járul hozzá azokhoz a veszélyes helyzetekhez, amelyekben az ütőt nem sportolásra, hanem halálos

⁴⁰ MILLER–BLACKLER 2016: 75.

⁴¹ MILLER 2016: 117.

⁴² Vö. FROWE 2014: 31–32.

fenyegetésre használják). A közvetett szándékos fenyegetés is hozzájárul a halálos veszélyhez, azonban szándékosan és vétkesen teszi ezt, de nem ő okozná az áldozat halálát (így például a közvetlen szándékos fenyegetést szándékosan segítő személy, vagy a maffiafőnök, aki parancsaival, egyéb általános elvárásaival és az általa rendelkezésre bocsátott eszközökkel járul hozzá a veszélyhez). A közvetett fenyegetés speciális esetei az akadályozók (*obstructors*), akiknek a jelenléte csökkenti az áldozat számára a halálos veszély elkerülését lehetővé tevő lehetséges viselkedések számát (lehet szándékos és ártatlan). Az akadályozók egyik formája pedig az akadályozó pajzs, akinek a testével a halálos veszélyt jelentő személy védi magát. Amennyiben a pajzs szándékán kívül van ebben a szerepben, akkor ő túszer. Végül, a közvetlen ártatlan fenyegetés is hozzájárul a halálos veszélyhez, és bár szándék nélkül teszi, ő okozná az áldozat halálát (így például, ha egy kút alján lévő áldozatra ráesik valaki).

Ezen személyeket tekintve az önvédelem jogának alkalmazása igazságos a közvetett szándékos fenyegetés (ide tartozik a segítő is) és a közvetlen ártatlan fenyegetés esetében. Az előbbi esetben a szándék és a hozzájárulás alapozza meg a joglemondást, az utóbbi esetben pedig a hozzájárulás, a lehetséges emberölés ténye, illetve a mindenkinek a teste irányába fennálló kötelessége, hogy azzal ne okozzon kárt. Ezekkel szemben nem igazságos az önvédelem a járókelővel és a közvetett ártatlan fenyegetéssel (idetartozik a túszer is) szemben, mivel ezekben az esetekben nem valósul meg joglemondás.⁴³

Az alfejezet összefoglalásaként a tárgyalt személystátuszokat elhelyeztem az 1. táblázatban.

1. táblázat: Az önvédelmi jog szempontjából megkülönböztetendő státuszok

	Önvédelem	Joglemondás alapja
Közvetlen szándékos fenyegetés	IGEN	szándék, hozzájárulás, emberölés
Közvetlen ártatlan fenyegetés	IGEN	hozzájárulás, emberölés
Közvetett szándékos fenyegetés	IGEN	szándék, hozzájárulás
Közvetett ártatlan fenyegetés	NEM	nincs
Járókelő	NEM	nincs
Szemlélő	NEM	nincs

Forrás: a szerző szerkesztése

⁴³ Vö. FROWE 2014: 31–40.

A rendőri és terrorelhárítói önvédelem és másvédelem esetei

A rendőrök és a terrorelhárítók a társadalmi szerződés elméletének értelmében rendelkeznek az önvédelem és a másvédelem intézményi jogával és kötelességével. Az intézményi önvédelmi jog gyakorlása nem jár együtt az egyéni önvédelmi jog gyakorlásától jelentősen eltérő jellegzetességekkel. A speciális eltérések a másvédelem esetében merülnek fel.

A rendőri és terrorelhárítói másvédelem specialitása abban áll, hogy a társadalmi szerződés elméletének értelmében az állampolgárokat az állampolgárok helyett a rendőrök és a terrorelhárítók védik. Ennek megfelelően olyan, mintha a rendőrök és a terrorelhárítók gyakorolnák az állampolgárok önvédelmi jogát. Ez azt jelenti, hogy az állampolgárokra életveszélyt jelentő tettek elkövetői nem csupán az állampolgárokkal szemben, hanem a rendőrökkel és terrorelhárítókkal szemben is elvesztik azt a jogukat, hogy ne vegyék el az életüket. A rendőrök és terrorelhárítók így nem a támadó és az áldozat élete közötti választás eredményeként alkalmazhatnak másvédelmet, hanem a társadalmi szerződés elméletének következtében „alanyi” jogon. Továbbá az intézményi másvédelmi jog és kötelesség gyakorlása során a rendőröknek és a terrorelhárítóknak több kockázatot kell vállalniuk, mint az egyéni másvédelmi jogot gyakorló személynek. Az intézményi jog és kötelesség ugyanis nem csupán egy lehetőség, amivel lehet élni és nem élni, hanem egyben felelősség is.⁴⁴ Egy további eltérés az egyéni és az intézményi másvédelmi jog között azzal kapcsolatos, hogy milyen értelemben szükséges a halálos veszély fennállásának a közvetlensége. Ezt a kérdést két részre bonthatjuk, az egyik a tágabb rendőri erőszak-alkalmazáshoz kapcsolódik, a másik pedig a terrorelhárítás által alkalmazott erőszakhoz.

A tágabb rendészeti probléma alapját azok az esetek jelentik, amikor egy bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy éppen elköveti a bűncselekményt, vagy annak elkövetése után menekülni próbál a rendőrök elől. Az előbbi esetben indokolt a másvédelmi joggal élve halálos erőszakot alkalmazni, ha a gyanúsított az állampolgárok személyiségalkotó képességeit aktuálisan veszélyezteti. Az utóbbi esetben pedig annak van jelentősége, hogy a menekülő gyanúsított milyen súlyosságú bűncselekményt követett el, illetve hogy fel van-e fegyverezve, vagy más módon veszélyt jelent-e az állampolgárokra. Ha a menekülő súlyos, a személyiségalkotó képességeket védő jogokat megsértő bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható, akkor alkalmazható ellene halálos erőszak. Ha a menekülő gyanúsított fel van fegyverezve, és a menekülése során a letartóztatása elkerülése végett feltételezhetően használná

⁴⁴ MILLER 2016: 117.

a fegyverét, akkor szintén alkalmazható ellene halálos erőszak. Ezekben az esetekben a gyanúsított kényszerdöntés elé állítja a rendőröket és a terrorelhárítókat, jelesül, hogy döntsenek az elkövető szabadon engedése és a halálos erőszak alkalmazása között. Tekintve azonban, hogy a gyanúsított feltételezetten elkövetett tette igen súlyos, annak újbóli elkövetésétől a társadalom tagjait megakadályozó jelleggel meg kell óvni. Hasonlóan, ha a gyanúsított a felfegyverzettsége miatt veszélyesnek minősül, a társadalom tagjait megelőző jelleggel meg kell tőle óvni. Az intézményi másvédelmi jog és kötelesség értelmében mindkét esetben alkalmazható a halálos erőszak,⁴⁵ vagy a súlyos bűncselekmény (feltételezhető) jövőbeli elkövetésének megakadályozása végett, vagy a menekülő gyanúsított jelentette halálos fenyegetés megelőzése végett.

A társadalom megvédésére irányuló másvédelem intézményi joga és kötelessége, szembeállítva az egy állampolgár életét célzó másvédelem intézményi jogával és kötelességével, alapvetően a hadsereg feladata,⁴⁶ ám nem teljesen idegen a rendőrségtől és a terrorelhárítástól sem. A rendőrség feladata magában foglalja a közrend fenntartását a kollektív erőszak-alkalmazással szemben (mint a zavargás) vagy a szükségállapotnak megfelelő intézkedéseknek való érvényszerzést. Ehhez hasonlóan a terrorelhárítás célját is úgy határoztuk meg, mint a társadalom életformájának és tagjai törvényi jogainak értékkeretét adó emberi jogok védelmét. Ez alapján a másvédelem szintén érthető úgy, mint ami az egész társadalom védelmét jelenti, és nem csupán az egyik vagy a másik állampolgárét.

A másvédelemnek erre a speciális formájára hivatkozva lesz igazságos a terroristák ellen alkalmazott célzott emberölés (*targeted killing*). A célzott emberölés egy, a nemzetközi jog által elismert cselekvő (például egy állam és képviselői) által alkalmazott szándékos és megfontolt halálos erőszak a terrorista szervezetben valamilyen szerepet játszó és az eljárás során előre azonosított személlyel szemben, aki fizikai értelemben nincs őrizetben.⁴⁷

A célzott emberölés módszere a terroristák három típusa ellen alkalmazható. Ezek a végrehajtó terrorista, a parancsadó vagy egyéb módon szándékosan segítő terrorista és a szimbolikus szereppel rendelkező terrorista.⁴⁸ A végrehajtó terrorista az, aki végrehajtja a terrorcselekményt, például felrobbantja a testére szerelt bombaövet. A parancsadó és a szándékos segítő terrorista az, aki vezeti vagy egyéb módon segíti a végrehajtó terroristát, ám maga nem vesz részt közvetlenül a terrorcselekmény végrehajtásában. A szimbolikus szerepet betöltő terrorista az a vallási vezető, aki

⁴⁵ Vö. MILLER–BLACKLER 2016: 87–91; MILLER 2016: 133–137.

⁴⁶ BODA 2018: 149.

⁴⁷ MATOS 2012: 126.

⁴⁸ BODA 2015: 70–72.

eszmékkel, ideálokkal és értékek kommunikációjával – szimbólumként – járul hozzá a végrehajtó terrorista tettehez.

A végrehajtó terrorista elleni halálos erőszak alkalmazása a másvédelem intézményi joga és kötelessége alapján igazságos, hiszen a végrehajtó terrorista igyekszik terrorcselekményt elkövetni, amivel halálos kárt okoz az állampolgároknak, és veszélyezteti a társadalom alapértékeit. A végrehajtó terrorista a közvetlen szándékos halálos fenyegetés státuszával rendelkezik, akivel szemben igazságos a másvédelem.

A parancsadó és az egyéb szándékosan segítő terrorista parancsokkal, instrukciókkal vagy a rendelkezésre bocsátott eszközökkel és anyagokkal (például kész bombák, robbanóanyagok) támogatja a végrehajtó terroristát, ezért lényeges szerepet tölt be a terrorcselekmény megvalósulásában. Ellene ezért szintén igazságos a másvédelem azon az alapon, hogy közvetett szándékos halálos fenyegetés.

Végül, a szimbolikus szerepet betöltő terrorista nem parancsokkal vagy eszközökkel kapcsolódik a végrehajtó terrorista tettehez, hanem a terrorista szervezetben betöltött szimbolikus szerepével. Ezáltal képes célt és értéket adni az egyes terrorista tetteknek és általában véve a terrorista szervezet tevékenységének is.⁴⁹ Ellene is fel lehet lépni igazságosan a másvédelem intézményi joga és kötelessége alapján, mivel ő közvetett, szándékos, halálos fenyegetésnek minősül.

Összefoglalásul tekintsük át a gyanúsított- és terroristatípusokat és a hozzájuk kapcsolódó rendőri és a terrorellhárítói másvédelem formáit a 2. táblázatban.

2. táblázat: A gyanúsított- és terroristatípusok és a hozzájuk kapcsolódó rendőri és a terrorellhárítói másvédelem formái

	Másvédelem	Másvédelem alapja
Bűncselekményt elkövető gyanúsított	IGEN – aktuális másvédelem	közvetlen, szándékos, halálos fenyegetés
Bűncselekmény elkövetése után menekülő gyanúsított	IGEN – megakadályozó másvédelem	közvetlen, szándékos, halálos fenyegetés
Bűncselekmény elkövetése után felfegyverezve menekülő gyanúsított	IGEN – megelőző másvédelem	közvetlen, szándékos, halálos fenyegetés
Végrehajtó terrorista	IGEN	közvetlen, szándékos, halálos fenyegetés
Parancsadó, szándékos segítő terrorista	IGEN	közvetett, szándékos, halálos fenyegetés
Szimbolikus szereppel rendelkező terrorista	IGEN	közvetett, szándékos, halálos fenyegetés

Forrás: a szerző szerkesztése

⁴⁹ BODA 2015: 72–74.

INFORMÁCIÓSZERZÉS

A halálos erőszak-alkalmazás mellett az információszerzés az a másik rendőri és terrorelhárítói eljárás, amelynek az etikájával foglalkozik ez a tanulmány. Az információszerzés központi jelentőséggel rendelkező eljárás, amelynek a segítségével lehet megelőzni a bűncselekményeket (ideértve a terrorcselekményeket is) vagy elfogni a bűncselekményt elkövető tetteseket.

A rendőri és terrorelhárítói információszerzés elsődleges célja, hogy a rendőrök és a terrorelhárítók információt (tudást) szerezzenek azokról a bűncselekményekről, amelyekről feltételezhető, hogy meg fognak történni, vagy azokról, amelyek már megtörténtek. A rendőri és terrorelhárítói információszerzésnek ezen túl van további célja is, az elkövető igazságszolgáltatás elé állítása. A bíróság számára az összegyűjtött információk bizonyítékként szolgálnak, amiből a bíróság szintén tudásra következtet. A rendőri és terrorelhárító szervek által szerzett és a bíróság által következtetett tudás jellege azonban különbözik egymástól, mert az előbbi a ténybeli bűnösségre vonatkozik, az utóbbi pedig a jogi bűnösségre. A kettő különbözik, hiszen a tényleges elkövető lehet ártatlan is.⁵⁰

Az információszerzéssel megszerzett tudás igazolt, igaz hit. Ezek a jellemzők azt jelentik, hogy a megszerzett információ kifejezhető kijelentés segítségével (hit), hogy a kijelentés megfelel a valóságnak (igaz hit), és hogy az információval rendelkező nyomozó és terrorelhárító nem csupán irracionális megérzés alapján, hanem racionális indokok alapján rendelkezik az igaz hittel (igazolt, igaz hit). Számkra ezen jellemzők közül az igazoltságnak van a legnagyobb jelentősége, mivel ez biztosítja az ártatlan és a bűnös elválasztásának lehetőségét.⁵¹ Az információszerzéshez kapcsolódó etikai probléma, hogy a nyomozóknak és terrorelhárítóknak diszkriminálni kell az információszerzés igazságos és igazságtalan célpontjai között. Az információszerzés során alkalmazandó diszkriminációs szabály tárgyalásához megkülönböztetem az információszerzés három típusát: a nyomozást, amikor a nyomozók és terrorelhárítók egy adott ügyben járnak el, és nem tudják pontosan, hogy kit keresnek, vagy ha igen, akkor az szabadlábban van, és mentes a nyomozó hatóság által alkalmazható kényszerektől; a megfigyelést, amikor nem feltétlenül egy adott ügyben járnak el az egyébként szabadlábban lévőkkel szemben; és a kihallgatást, amikor az információt szolgáltató személy a rendőri vagy terrorelhárítói intézmény jelentette kényszereknek van kitéve.⁵²

⁵⁰ MILLER–GORDON 2014: 48–53.

⁵¹ MILLER–GORDON 2014: 57.

⁵² MILLER–GORDON 2014: 80–81; KLEINIG 1998: 131–132.

A nyomozás és az emberi méltóság megsértése

A nyomozás célkeresztjében álló személyek, a lehetséges és tényleges elkövetők szívesen nyúlnak a megtévesztés eszközéhez, hogy jövőbeli vagy múltbeli jogsértő tettüket titokban tartsák. A nyomozói munka hatékonyságára koncentrálva élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy a nyomozók hasonló – megtévesztő – eszközöket is alkalmazva hatékonyabban akadályozhatják meg vagy deríthetik fel a bűncselekményeket. Kérdés azonban, hogy igazságos-e megtévesztő eszközök alkalmazása a nyomozás során?

A megtévesztés a hamis hit szándékos és indirekt előidézésére irányul. A hamis hit előidézésének egy másik formája a hazugság, ami szándékosan és direkt módon igyekszik a hamis hitet előidézni a becsapott személyben. Például, amikor azt mondom valakinek a házban, hogy esik az eső, tudva, hogy nem esik. A megtévesztés indirektsége abban áll, hogy a hamis hitet a megtévesztett személy következtetése eredményezi, amit azonban ennek a személynek egy, a megtévesztő által szándékosan megváltoztatott környezetben kell levonnia. Például, amikor egy esernyőt (esetleg egy vizes esernyőt) teszek a bejárati ajtó mellé, amiből szándékom szerint a házban tartózkodó személy arra a következtetésre jut, hogy esik az eső. A hazugság a hitek implementálásával manipulálja a becsapott személy tetteit, a megtévesztés pedig manipulálja a megtévesztett személy hiteit és ezzel a tetteit is.⁵³ A hazugság és a megtévesztés is, a bennük foglalt manipuláció miatt, *prima facie* („első látásra”) morálisan problémás, és ezért rossz, tiltott. A kettő közül azonban a hazugság a rosszabb, mivel a megtévesztés esetében a hamis hit kialakulásában a megtévesztett személynek van felelőssége, hiszen ő következtet arra. Ez a különbség azonban nem érinti a mindkettőben benne foglalt manipulációt.

A manipuláció morális problémájának jelen esetben az az alapja, hogy a manipuláló személy nem ad választási lehetőséget a manipulált személynek, hanem annak tudta nélkül elvezeti a számára megfelelő hithez és cselekvéshez. Ezzel a manipuláló személy eszközként használja és emberi mivoltából lealacsonyítja a manipulált személyt, illetve ezért egyenlőtlenként is kezeli őt.⁵⁴ Az emberi lényeknek azonban egymást egyenlően, emberi méltóságukat figyelembe véve kell kezelniük. Ez azt jelenti, hogy az emberi lények morálisan ideális közösségében az emberek egymást egyaránt önértékkel – emberi méltósággal – rendelkező egyénként kezelik, akik képesek a saját képességeikkel döntéseket hozni és azokat megvalósítani. Így viszonyulva egymáshoz az emberek tisztelik egymást, tisztelik egymás szabadságát,

⁵³ Vö. BARON 2003: 40.

⁵⁴ Vö. BARON 2003: 39, 50.

céljait és döntéseit. Ez a tisztelet kölcsönös, ezért az emberek egyenlők egymással. Ez azt eredményezi, hogy az ideálisan morális közösségben az emberek a saját céljaik megvalósításában a másokat érintő tetteiket nem azok tudta nélkül, azaz nem őket eszközként felhasználva és lealacsonyítva hajtják végre.⁵⁵ Ezzel szemben a megtévesztés együtt jár mások eszközként kezelésével, mivel annak során a megtévesztő személy a megtévesztett személy tudta és döntése nélkül, de az ő cselekvésén keresztül éri el célját. Hasonlóan, a megtévesztésnek a lealacsonyítás és az egyenlőtlenség is része, mivel abban a megtévesztő személy egy méltósággal rendelkező és ezért a saját célját megszabni és megvalósítani képes lényt a megtévesztő céljainak eléréséhez szükséges eszközként, és ezért alacsonyabb státuszú lényként kezel. Ennek okán a megtévesztés, a megtévesztett felől nézve, morálisan – *prima facie* – problémás.

Amennyiben egy közösségben elterjed a közösség vezetése által alkalmazott olyan manipuláció, mint amilyenek a rendőri és terrorelhárítói megtévesztést feltételezhetjük, akkor az még társadalmi kárt is okozhat, mivel csökkenti a közösség vezetésébe, a rendőrségbe és a terrorelhárításba vetett közbizalmat.⁵⁶ A megtévesztés így összességében nem csupán a megtévesztett személy felől nézve, hanem a közösség felől nézve is – *prima facie* – aggályos morálisan. A megtévesztés *prima facie* tiltása azt jelenti, hogy ha semmilyen más, hasonló erősségű indokot nem tudunk megnevezni a megtévesztés tiltásával szemben, akkor az, mint kiinduló állapot, tiltott. Léteznek azonban olyan indokok, amelyek kivételesen igazolják a megtévesztés használatát a nyomozás során.

Az ilyen indokok értékelésekor, hogy azok vajon igazolják a megtévesztés alkalmazását, vagy sem, figyelemmel kell lenni a megtévesztés áldozatára és a megtévesztés módszereire. Az áldozatot tekintve fontos, hogy a megtévesztett ne ártatlan járókelő vagy ártatlan gyanús személy legyen. A megtévesztés igazságos célpontja elsősorban a megalapozottan gyanúsítható személy lehet. Amennyiben a megtévesztés nem egy személy, hanem egy cselekvési folyamat vagy egy szervezet működési mintájának a feltérképezésére irányul (például helyszínek megfigyelésével vagy fedésben dolgozó ügynök beépítésével), akkor annak során ártatlanok is megtévesztettekké válhatnak.⁵⁷ Ebben az esetben azonban, amennyiben a cselekvési folyamat vagy a szervezet indokolttá teszi a megtévesztés alkalmazását, az ártatlanok megtévesztése járulékos kárként elfogadható.

Számos olyan eljárás van, ami a megtévesztésre épül, és aminek az esetében figyelembe vehető a diszkrimináció. Így a jelzés nélküli járőrautó vagy informátorok használata és a bedrótozás vagy a lehallgatás, illetve bizonyos mértékig a fedésben

⁵⁵ KANT 1991: 59–63; KORSGAARD 1992: 308–309.

⁵⁶ KLEINIG 1998: 125–126.

⁵⁷ KLEINIG 1998: 133–134.

való beépülés a bűnszervezetbe (belső megfigyelő, *inside observer*) elfogadható módszerek. Ugyanakkor a szervezetbe való fedett beépülés a bűncselekmény elkövetésére való felbujtás céljával (*entrapment*) némely esetben aránytalanul nagy morális kárt eredményez, és ezért indiszkriminatív. Az eljárás célja, hogy a beépülő ügynök bűncselekmény elkövetésére ösztönözze a szervezetben lévőket, és számukra azt objektíve lehetővé is tegye azzal a céllal, hogy tesztelje hajlamukat a bűncselekmény elkövetésére. Ez abban az esetben, ha az ügynök szubjektív és objektív ráhatása túlzó, azaz ami nélkül a megtévesztett nem feltétlenül követte volna el a bűncselekményt, aránytalanul nagy morális kárt okoz, ezért indiszkriminatív.⁵⁸

A megfigyelés és a magánszféra megsértése

A megfigyelés az információszerzésnek az a formája, ami szabadlábon lévő, de nem feltétlenül egy adott ügryhöz kötődő személyekhez kapcsolódó információk szerzésére irányul. A megfigyeléssel szorosan összefüggő információszerzési forma az információk adatbázisban való tárolása a keresetőség és az elemzés céljával. A megfigyelés nem feltétlenül irányul egy adott bűncselekmény vagy terrorcselekmény felderítésére, hanem célja bűncselekmények és terrorcselekmények megelőzésével a közösség védelme,⁵⁹ ami az információk összegyűjtésével, tárolásával és keresésével, illetve elemzésével hatékonyabban megvalósítható.

Csupán a közösség védelmére hivatkozni azonban nem elegendő, mert az lehetőség szerint mindenkit és minden helyzetben kiszolgáltató az állami, rendőri és terrorelhárítói megfigyelésnek. Egy ilyen széles körű megfigyelés célja a regnáló hatalom biztosítása lehet a hatalom tényleges gyakorlása nélkül, de mindenkinek a mindenki által tudott megfigyelésével. Az ilyen közösséget panoptikus közösségnek nevezzük, amelyben a tagok tudják, hogy megfigyelik őket, és önmaguktól a megfigyelők akaratához alakítják a saját akaratukat.⁶⁰ A megfigyelés a panoptikusság miatt *prima facie* morálisan káros, és ezért tiltott.

A megfigyelés és a panoptikusság alapvető morális problémája a megfigyelt személy magánszférájának, és azzal az emberi méltóságának, illetve az emberi méltóságot ebben a tekintetben védő személyiségi jognak⁶¹ a szándékos megsértése,

⁵⁸ MILLER–BLACKLER 2016: 112–120.

⁵⁹ BELLABY 2014: 2–3.

⁶⁰ FOUCAULT 1990: 267–309.

⁶¹ KOLTAY 2017: 267–270.

szélsőséges esetben felszámolása.⁶² A személy magánszférájának fontos aspektusa, hogy két részre osztja a személy szelfjét („én”-jét): belső és külső részre.

A *prima facie* tiltás azt jelenti, hogy alapesetben tiltott, addig, amíg nincs olyan súllyal rendelkező indok, amire alapozva a magánszféra védelme újragondolható. Az indokok értékelése során, hogy azok vajon igazolják-e a megfigyelést, vagy sem, most is figyelemmel kell lenni a diszkriminációra, azaz a megfigyelés áldozataira és módszereire.

A megfigyelés többféle módszerrel hajtható végre, amelyekkel nem célozható mindenki. Idetartozik a zárt láncú kamerahálózaton (CCTV) keresztül való paszszív fürkészség, illetve az aktív és fókuszált keresés és nyomon követés; az intenzív megfigyelés a nyilvánosan elérhető információk szerzésével, a megfigyelt nyomon követésével, az információk rögzítésével és elemzésével; és végül az intruzív megfigyelés a megfigyelt részleges lehallgatásával és kamerákkal való megfigyelésével a saját otthonában, illetve intim adatok szerzésével és elemzésével.⁶³ Ezek a módszerek különbözőképpen viszonyulnak a megfigyelthez, és ha megsértik a megfigyelt magánszféráját, akkor azt különböző mértékben teszik. A CCTV-n keresztül való fürkészség és fókuszált nyomon követés nyilvános terekre (például autótutakra, utcákra, közparkokra, középületekre) korlátozódik, ahol a kamerák felszerelése jelentősen hozzájárul a közösség védelméhez a gyors hajtó autósok és a gyanús elemek észlelésével és nyomon követésével. Ez a megfigyelteknek, akár fürkészt, akár nyomon követett egyénekről legyen szó, csak a külső szelfjét – kinézetét: testének látható felszínét, alakját, viselkedését, illetve helyzetét (hollétét) – érinti. Ugyan ez a szelf is része a személy személyes azonosságának, azonban az a része, amelyet a nyilvános tereken mások is észlelhetnek, amihez valaki a nyilvánosság előtt való megjelenéssel hallgatólagosan hozzájárul. A külső szelfről szerzett információ alapesetben – a fürkészség esetében – ezért nem jelenti a magánszféra megsértését, és annak bárki lehet „áldozata”. Ebben az esetben nincs helye a diszkriminációnak az igazságosan megfigyelhetők és nem megfigyelhetők között. Ugyanakkor a fókuszált nyomon követés már nem mindenkiel szemben alkalmazható, hanem csak azokkal szemben, akik antiszociálisan vagy gyanúsán viselkednek, ami magában foglalja bűncselekmény elkövetésének a lehetőségét.⁶⁴ Az egyáltalán nem veszélyes személyek fókuszált nyomon követése aránytalanul nagy morális kárt eredményez, ezért indiszkriminatív.

Az intenzív megfigyelés a kinézet és helyzet észlelése mellett magában foglalja ezeknek az információknak a rögzítését, a megfigyelt nyomon követését, a rögzített

⁶² BELLABY 2014: 52, 76; MILLER–GORDON 2014: 91–95.

⁶³ Vö. BELLABY 2014: 171.

⁶⁴ BELLABY 2014: 55–59.

információ keresését és elemzését is. A megfigyelésnek ez a formája azért intenzív, mert nagyobb mennyiségben gyűjt információt, és rögzíti is ezeket, és azokból minőségileg új információkra következtet. Mivel ez utóbbi információk azzal kapcsolatosak, hogy kicsoda a megfigyelt személy, ezért az intenzív megfigyelés érinti a belső szelfet is, habár csak indirekten. Így azonban indirekten sérti a magánszférát is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az intenzív megfigyelést a közösség védelmének eszközeként tilos lenne alkalmazni, hanem csak azt, hogy alkalmazása feltételhez van kötve. Ez a feltétel pedig a megalapozott gyanú, például a csempészeknél, a droghereskedőknél és a terroristáknál, akik rövid vagy hosszú távon veszélyt jelentenek a közösség kohéziójára vagy stabilitására nézve. Az intenzív megfigyelés így már igényli a diszkriminációs szabály alkalmazását. Az igazságosan megfigyelhető személyek közé ebben az esetben a megalapozott gyanú alapján a társadalom kohézióját vagy stabilitását fenyegető személyek tartoznak, mint például a drogszervezetek minden tagja vagy a terrorista szervezetek minden tagja.⁶⁵ A kevésbé veszélyes vagy egyáltalán nem veszélyes személyek intenzív megfigyelése aránytalanul nagy morális kárt eredményez, ezért indiszkriminatív.

Az (tolakodó) intruzív megfigyelés a magánszférába való direkt behatolást foglalja magában, aminek része a megfigyelt lehallgatása és megfigyelése az otthonában (amihez hozzátartozik a tulajdonba való fedett behatolás is, amikor a megfigyelési eszközöket elhelyezik). Az intruzív megfigyelés direkt módon érinti a belső szelfet, és sérti a magánszférát. A megfigyelt otthonának vagy egyéb tulajdonának a falai, kerítése világosan jelölik a magánszféra határait, amin belül a megfigyelt elengedheti magát, és kimondhatja vagy tettel kifejezheti belső szelfjének tartalmát. Az intruzív megfigyelés ebbe a körbe hatol be, és szerez információkat a megfigyelt belső szelfjének tartalmairól. A magánszféra direkt sértése is indokolt lehet azonban, amennyiben olyan személy ellen alkalmazzák, aki a közeljövőben bizonyíthatóan veszélyt jelent a közösség stabilitására nézve. Ilyen személyek az igazolt terroristák. Az intruzív megfigyelés rájuk terjedhet ki, akik részt vesznek a terrorcselekmény előkészítésében vagy aktualizálásában.⁶⁶ A kevésbé veszélyes vagy egyáltalán nem veszélyes személyek intruzív megfigyelése aránytalanul nagy morális kárt eredményez, ezért indiszkriminatív.

⁶⁵ BELLABY 2014: 60–63.

⁶⁶ BELLABY 2014: 64–67.

Kihallgatás és az autonómia megsértése

Az információszerzésnek az a formája, amikor az információt szolgáltató személy a rendőri vagy terrorelhárítói intézmény jelentette kényszereknek van kitéve, a kihallgatás. A kihallgatásnak legalább három formáját tudjuk megkülönböztetni, attól függően, hogy milyen kényszert alkalmaznak az eljárás során. Az egyik eljárás a kooperatív kihallgatás (interjú), amikor a kényszert csak a kihallgató személyének és az általa feltett kérdéseknek a ténye jelenti, azaz az információsolgáltatás nem teljesen az önelszánásból ered. Az együttműködő kihallgatottal egyébként maximális tisztelettel, nyitottan és pártatlanul bánnak, és az érvek jelentette logikai kényszer segítségével igyekeznek információt szerezni tőle.⁶⁷ A második kihallgatási eljárás az akkuzatórikus (vádeltű) kihallgatás, amikor az információszerzési eljárás szükségképpen intézményi kényszer mellett zajlik, és akkuzatórikus elemet foglal magában, azaz olyan kérdéseket, amelyek azt feltételezik, hogy a kihallgatott bűnös.⁶⁸ Az akkuzatórikus kihallgatás során pszichés kényszert alkalmaznak a kihallgatottal szemben, mint a kérdésekkel kifejezett pszichológiai nyomás, a jó zsaru-rossz zsaru eljárás, az elkülönítés vagy a megfélemlítés.⁶⁹ Végül, a kihallgatás harmadik típusa a szintén intézményi kényszer mellett zajló fokozott kihallgatás, aminek során pszichológiai és fizikai kényszert alkalmaznak a kihallgatottal szemben. Idetartozik például a szemek bekötése, izomfeszítő testtartás felvételére kényszerítés, a hangos zene hallgatására kényszerítés, az alvásmegvonás, a vizes kínzás, illetve az ütlegetés, a csonkítás, a nyomorítás és a szexuális bántalmazás.⁷⁰

A kihallgatás általános morális problémája abban áll, hogy a kihallgató számára esetleg gyanúsnak tűnő (ám még el nem ítélt) kihallgatott önálló döntéseire és cselekvéseire épülő autonómiája (és azzal emberi méltósága) és az autonómiához való joga sérülést szenved a kényszerre épülő kihallgatási módszer miatt. Neki ugyanis nem önszántából, hanem kényszer alatt kellene maga ellen vallani. Ugyanakkor a kihallgatott, még ha bűncselekményt követett is el, a kihallgatás semelyik formájában nem köteles maga ellen vallani, amivel elárulva magát megsértené (vagy esetleg felszámolná) autonóm létét, hanem joga van ahhoz ragaszkodni, hogy ő ártatlan, és nem követett el semmilyen bűncselekményt.⁷¹ A kényszer alkalmazása a kihallgatás során ezért morális kárt okoz, ami pedig *prima facie* tiltást eredményez.

⁶⁷ MILLER–GORDON 2014: 281–282.

⁶⁸ SKERKER 2010: 90.

⁶⁹ SKERKER 2010: 96–108; KLEINIG 1998: 138–144; GROSS 2010: 127.

⁷⁰ GROSS 2010.

⁷¹ MILLER–GORDON 2014: 286–287; SKERKER 2010: 63–81.

A *prima facie* tiltás azt jelenti, hogy alapesetben tiltott, addig, amíg nincs olyan súllyal rendelkező indok, amire alapozva az autonómia védelme újragondolható. Így a diszkriminációs szabály értelmében a kooperatív kihallgatás alkalmazható gyanú esetében, az akkuzatórikus kihallgatás a megalapozott gyanú esetében. Mindkét kihallgatási forma gyanú nélkül való alkalmazása, illetve az akkuzatórikus kihallgatás pusztá gyanú esetén való alkalmazása aránytalan morális kárt okoz, ezért indiszkriminatív.

A kihallgatási formák közül a fokozott kihallgatás esetében nem csupán az a kérdés, hogy mely esetekben igazságos az alkalmazása, hanem az is, hogy egyáltalán igazságos-e az alkalmazása. Ezért ez a kihallgatási forma külön tárgyalást kíván. A fokozott kihallgatás a terrorizmus elleni harccal összefüggésben népszerűséget kapott, de más bűncselekményekkel is kapcsolatba hozható információszerzési forma. A terrorizmusban egyszerre van jelentősége a társadalmi stabilitás veszélyeztetésével a békét is veszélyeztető – és ezért háborúsnak tekinthető – körülményeknek, illetve az állami szervezetek és nem állami (bűn)szervezetek között zajló küzdelem aszimmetrikus jellegének. Az aszimmetrikus háborúnak ebben a formájában (miként olyan más formájában is, mint a gerillaháborúban) a nem állami szervezetek tagjai rejtőzködésének köszönhetően az információ olyan jelentőséggel rendelkezik, amivel a hagyományos háborúban nem. Az információnak ugyan a hagyományos háborúban is komoly jelentősége van, azonban ott más elemek is szerepet kapnak, mint például a gazdaság teljesítőképessége, a hadsereg nagysága, a fegyverzet vagy a morál. A hagyományos háborúban a hiányos információszerzést ellensúlyozhatja a többi elem, amelyeknek a segítségével még meg lehet védeni az országot és a társadalmat. Az aszimmetrikus háborúban azonban a hiányos információszerzést semmi nem képes ellensúlyozni, hanem annak hiányában a terrorista szervezetek sikeresen képesek támadni az ország és a társadalom gyenge pontjait. Tovább erősíti az információszerzés fontosságát, hogy a terrorista szervezetek decentralizáltan épülnek fel, így az ellenük való fellépéshez jelentős mennyiségű információ szükséges. Az aszimmetrikus háború ezért nem a harctéren megívott csatákból áll, amiben az ellenség katonáit harcképtelenné kell tenni (tipikusan elvéve az életüket), hanem olyan akciókból, amelyekben a terroristákat el kell fogni és tőlük információt kell szerezni.⁷² Az információszerzés érintett formája a terrorista szervezetek jelentette veszély súlyossága miatt a fokozott kihallgatás.

A fokozott kihallgatásnak vagy kínzásnak van általában vett és konkrét célja is. Az általában vett cél abban áll, hogy fájdalom- és szenvedésokozással olyan félelmet

⁷² GROSS 2010: 139–140.

gerjesszenek a kihallgatottban, amelynek hatására ő átadja a kívánt információt. A fokozott kihallgatás így „terroristataktikának” nevezhető.⁷³

A kínzás konkrét célja többféle lehet. Beszélhetünk szadista célról (ami a kínzónak okoz örömet), vallomás kicsikarására irányuló (az ítélet meghozatalát támogató) kínzásról, büntető kínzásról, csak terrorizáló (önvédő-elrettentő) kínzásról és információszerzésre irányuló kínzásról.⁷⁴ Ezek közül az elfogott terroristákkal szemben alkalmazott kínzás az információszerzésre irányuló kínzás. A kínzás morális problémája abban áll, hogy annak ellenére kíván információt kicsikarni a kihallgatottból, hogy az nem kívánja az információt megosztani. A sikeres kínzás ezért szándékosan, hozzájárulás nélkül, jelentős fizikai és pszichológia fájdalmat és szenvedést okozva „megtöri” a kihallgatottat. A kihallgatott „megtörése” az etika szempontjából azt jelenti, hogy a kihallgatott személyisége dezintegrálódik, személyiségének egyik része elárulja a másikat, és ezzel komolyan sérül az autonómiája, az a képessége, hogy önállóan hozzon döntéseket és hajtson végre tetteket. Helyette a kihallgató hozza a döntéseket, aminek következtében a kihallgatott részben vagy teljesen alárendelődik neki. Összességében a kínzás komoly sérelmet jelent az autonómiára és azzal az emberi méltóságra nézve, és ezzel sérti az autonómiához való emberi jogot.⁷⁵ A kínzás ezért *prima facie* tiltott. A kínzás *prima facie* tiltottsága azt jelenti, hogy amennyiben nincsenek hasonlóan jó indokok a kínzás alkalmazására, akkor a kínzás tiltott. Lehet azonban olyan helyzet, amikor a kínzás annak ellenére igazolt, hogy súlyosan sérti a kihallgatott autonómiához való jogát. Ezt a helyzetet a „ketyegő bomba” nevű gondolkísérlet segítségével lehet bemutatni és elemezni.⁷⁶

A gondolkísérletben feltételezzük, hogy egy terrorista egy bombát helyezett el egy bevásárlóközpontban, ahol száz fő tartózkodik, illetve feltételezzük, hogy a terroristát a terrorelhárítás munkatársai elfogták. A terrorelhárítók tudják, hogy valahol az egyik városi bevásárlóközpontban van egy bomba, illetve hogy a bűnös terroristát tartják az őrizetükben, azt azonban nem, hogy a bomba hol van, és hogy mikor fog felrobbanni. A terrorelhárítóknak semmilyen más módszerük nincs az információ megszerzésére. A kérdés, hogy ebben a helyzetben igazolt-e a terrorista fokozott kihallgatása, és ha igen, akkor milyen indokkal.

Az első kívánczó válasz, hogy igen, mivel ha mérlegre tesszük száz ember életét, amelyet a felrobbanó bomba elvehet, és az egy terrorista autonómiájának megsértését, akkor egyértelmű a válasz, hogy az utóbbit kell választani. A száz ember ugyanis

⁷³ MILLER 2009: 174.

⁷⁴ Vö. ALLHOFF 2012: 66–77.

⁷⁵ MILLER–GORDON 2014: 290; ALLHOFF 2012: 77–85; MILLER 2009: 154–160; BELLABY 2014: 144.

⁷⁶ Lásd ALLHOFF 2012: 87–111.

számban is felülmúlja az egy terroristát, és lehetséges, hogy sérülésük minőségében is. Az élet elvesztése ugyanis az autonómia és az autonóm élet elvesztését is magában foglalja (így az élethez való jog sértése az autonómiához való jog sértését is), de még annál is többet, mindennemű élet elvesztését. Ezt az érvelési formát „kisebb rossz”-érvelésnek nevezzük, mivel elismeri, hogy mind az életek elvesztése, mind az egy személy autonómiájának sértése rossz, azonban mivel az utóbbi kisebb rossz, ezért azt kell választani.⁷⁷ Ennek a megközelítésnek a problémája, hogy nem számol az információszerzés ezen formájához kapcsolódó bizonytalanságokkal. Az egyik ilyen bizonytalanság az, hogy hasonló érveléssel nem csupán a bomba elhelyezéseért felelős terroristát lehet megkínózni, hanem bárkit, aki ugyan a terrorista akcióban semmilyen szerepet nem vállalt, ám tudomása van a bombáról, az információt azonban nem akarja átadni (például a terrorista gyereket). További bizonytalanság, hogy a kihallgatók előre nem tudják, hogy a terrorista beszélni fog-e, ha igen, akkor a megfelelő információt adja-e át, és ha igen, akkor annak segítségével időben sikerül-e a helyszínre érni és hatástalanítani a bombát. Ha ezek közül valamelyik nem teljesül, akkor a kihallgatók végeredményben nem a „kisebb rosszat” választották, hanem a legrosszabbat: megkínózva valakit megsértették az autonómiához való jogát, és még a száz ember is meghalt a bevásárlóközpontban. Összességében, a „kisebb rossz”-érveléssel nem lehet igazolni a fokozott kihallgatást.

Egy másik megközelítés szerint a „ketyegő bomba” helyzetét és más hasonló helyzeteket (mint például az olyan emberrablást, amikor a rendőrség elfogja az emberrablót, az elrabolt személyt azonban nem találja) úgy kell kezelni, mint a védelmi helyzet egyik típusát, a másvédelmet.⁷⁸ Az önvédelem alapesetében a megtámadott jogosan védheti magát a rá leselkedő veszélyért felelős és azt visszavonni képes személlyel, a támadóval szemben, amíg a veszély fennáll. A másvédelem esetében harmadik személy, különösen a rendőrök és a terrorelhárítók védhetik a megtámadott személyt a rá leselkedő veszélyért felelős és azt visszavonni képes támadótól, amíg a veszély fennáll. A „ketyegő bomba”-helyzet illeszkedik a másvédelmi helyzetbe, mert a terrorista felelős a bomba elhelyezéseért, amivel száz ember életét veszélyezteti, és képes is visszavonni a veszélyt a kért információ átadásával. A terroristát ezért ugyan nem lehet megölni, azaz nem mond le arról a jogáról, hogy ne öljék meg, azonban fokozott kihallgatásnak alá lehet vetni, azaz lemond arról a jogáról, ne kínozzák meg.

Hogyan kezeli ez az érv a „kisebb rossz”-érv kapcsán felmerült bizonytalanságokat? A „kisebb rossz”-érveléshez hasonlóan most is feltételezzük, hogy a felelős

⁷⁷ ALLHOFF 2012: 116–117.

⁷⁸ Vö. STEINHOFF 2012: 83; MILLER 2009: 166.

terroristát fogta el a terrorelhárítás, aki a megfelelő információ átadásával képes arra, hogy megszüntesse a száz főre leselkedő veszélyt. A másvédelmi helyzet következtében csak ő vethető alá fokozott kihallgatásnak, amíg a veszély fennáll, más, például a bomba helyét ismerő gyereke nem, mivel csak a terrorista felelős a veszélyért, a gyermek nem. Továbbá a kihallgatóknak nem kell előre feltételezniük, hogy a terrorista beszélni fog, hogy a helyes információkat fogja átadni, és hogy a terrorelhárítók képesek lesznek a bombát hatástalanítani. Ugyanis amíg a veszély fennáll, addig törekedhetnek arra, hogy a veszélyhelyzetet megszüntessék, még akkor is, ha törekvésüket nem koronázza siker. Így ebben az esetben is előfordulhat, hogy a terroristát megkínózzák, de a bomba mégis felrobban, és a száz ember meghal. Ez azonban nem érinti a fokozott kihallgatás igazoltságát, ahogyan a másvédelmi szituációban sem érinti a harmadik személy beavatkozásának igazoltságát az, hogy végül ő sem képes segíteni a megtámadottnak. Összességében azt mondhatjuk, hogy a másvédelem mintájára értelmezett fokozott kihallgatás igazolt.

Mit jelent azonban az, hogy igazolt a fokozott kihallgatás? Azt, hogy van egy olyan eset, amikor a fokozott kihallgatás morálisan elfogadható információszerzési eljárás. Ez azonban a kínzás csak igen korlátozott alkalmazását teszi lehetővé. Az egyik korlátozó tényező, hogy a „ketyegő bomba” esetében feltételeztük, hogy nincs semmilyen más módszer az életbevágó információ megszerzésére (ahogyan az önvédelem és a másvédelem esetében is feltételeztük, hogy nincs más, kevesebb károkozással járó megoldás). Ez a legtöbb esetben nincs így, mivel a kínzás alkalmazásával szemben minden más, kisebb morális kárt okozó, ám eredményes eljárás alkalmazása előnyt élvez (így például az elfogott terrorista megtévesztése). Egy másik korlátozó tényező, hogy a „ketyegő bomba” esete alapján a kínzást nem intézményesített formában képzeljük el, hanem egy-egy rendkívül ritka – kivételes – esetként. Az intézményesítés ugyanis a kínzásmentalitás és kínzáskultúra támogatásával és elterjesztésével problémát jelentene a kínzásra kiképzett „hivatásos kínzó” számára, ahogyan általánosabban a fegyveres rendvédelmi szervek és a társadalom számára is.⁷⁹

Összességében, a fokozott kihallgatás esetében a diszkriminációs szabály abban áll, hogy a kínzás alkalmazására csak nagyon korlátozottan, kivételes esetben van lehetőség. Ekkor a kínzás alá vetett személy felelős a veszélyért, amit a tőle nyert információval meg lehet szüntetni, és semmilyen morálisan kevésbé problematikus eljárás nem áll rendelkezésre az információ megszerzésére. A fokozott kihallgatás alkalmazása ezért gyanú nélkül vagy csak megalapozott gyanú esetén aránytalan morális kárt eredményez, ezért indiszkriminatív.

⁷⁹ Vö. LUBAN 2012.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a terrorelhárítás etikájának fontosabb problémáit tekintette át. Ezek a problémák a hivatásgyakorlás során okozott morális kár megengedett mértékéhez kapcsolódnak, vagy másként fogalmazva ahhoz, hogy a terrorelhárítók milyen céllal kinek okozhatnak és kinek nem okozhatnak morális kárt. A tanulmány így a terrorelhárítás igazságos céljával, illetve a terrorelhárítás által alkalmazott eljárások igazságosságával – diszkriminatív voltával – foglalkozva arra törekedett, hogy körvonalazza az igazságos terrorelhárítás elméletét.

A terrorelhárítás igazságos célja a társadalom életformájának és tagjai törvényi jogainak értékkeretét adó emberi jogok védelme, aminek elérése során a terrorelhárítók önálló társadalmi szerepet látnak el. A terrorelhárítás ezért kezelhető önálló hivatásként, amennyiben a hivatás többi feltételét is teljesíti. Az egyik ilyen további feltétel a hivatásetika. Ennek kidolgozásában a terrorelhárítási eljárások etikai vizsgálata és az eljárások igazságosságát biztosító diszkriminációs szabály alkalmazása fontos lépés.

A terrorelhárítási eljárások közül a jelen tanulmány a halálos erőszak alkalmazását és az információszerzést vizsgálta. A halálos erőszak használatának legfontosabb esete a másvédelem, amikor a terrorelhárítóknak a társadalmi szerződés miatt intézményi joga és kötelessége, hogy megvédjék a társadalom tagjait azzal a támadóval (a terroristával) szemben, aki jogsértő támadásával lemond arról a jogáról, hogy az életét ne vegyék el. A terroristával szemben alkalmazott másvédelem így nem okoz morális kárt neki.

Az információszerzés legtöbb formája azonban emberi jogot sértve morális kárt okoz. A megtévesztést alkalmazó nyomozás megsérti az emberi méltóságot, a megfigyelés a magánszférát, a kihallgatás több formája pedig az autonómiát. Ezen jogsértések alapján azonban csak *prima facie* tiltható az információszerzés. Az „kisebb rossz”-ként (az adott jogsértések okozójaként) igazolt lehet, ha igazságosan biztosítja valamilyen nagyobb rossz elkerülését. A nagyobb rossz a társadalom kohézióját, stabilitását és békéjét fenyegető bűncselekmények elkövetése, amelyeknek a megakadályozásával vagy a felderítésével a terrorelhárítás általi információszerzés hozzájárul a társadalom védelméhez. Ennek a célnak az elérése egyben a terrorelhárítás hivatása által magában foglalt társadalmi szerep teljesítése is. A társadalmi szerepet a terrorelhárításnak diszkriminatívan, gyanú vagy igazolt tudás alapján és arányosan kell ellátni. A „kisebb rossz”-igazolás alól kivételt képez a fokozott kihallgatás igazolása. Azt ugyanis a másvédelemhez hasonlóan, a veszélyért felelős és azt megszüntetni képes személlyel szemben lehet igazoltan alkalmazni, mert ő lemond arról a jogáról, hogy ne kínozzák meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALLHOFF, Fritz (2012): *Terrorism, Ticking Time-Bombs, and Torture*. Chicago–London: University Chicago Press. Online: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226014821.001.0001>
- BARON, Marcia (2003): Manipulativeness. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 77(2), 37–54. Online: <https://doi.org/10.2307/3219740>
- BATTIN, Margaret Pabst (2005): The Ethics of Self-Sacrifice. What's Wrong with Suicide Bombing? In BATTIN, Margaret Pabst: *Ending Life. Ethics and the Way we Die*. Oxford – New York: Oxford University Press, 240–247. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195140279.003.0012>
- BELLABY, Ross W. (2014): *The Ethics of Intelligence. A New Framework*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203383575>
- BODA Mihály (2012): A terrorizmus morális megítélése. *Hadtudomány*, 22(1–2), 138–151. Online: www.mhht.eu/hadtudomany/2012/1_2/HT_2012_1-2_13.pdf
- BODA Mihály (2015): Célzott emberölés és igazságos háború. Rész-e a célzott emberölés (targeted killing) az igazságos háborúnak? *Hadtudomány*, 25(3–4), 59–76. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.3-4.59>
- BODA Mihály (2018): A hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28(3–4), 135–155. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135>
- BODA Mihály (2022a): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései napjainkban I*. Budapest: Ludovika, 95–109.
- BODA Mihály (2022b): Az igazságos háború elméletének kiterjesztése a rendészetre. *Belügyi Szemle*, 70(1), 169–185. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.1.10>
- BODA, Mihály (2023): Historical Forms of Just War Theory in Europe and Hungary. *AARMS – Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 22(1), 61–75. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2023.1.5>
- BODA Mihály – RÉMAI Dániel (2022): A háború áldozatai: a diszkriminációs szabály története és kortárs dilemmái. *Hadtudomány*, 32(2), 86–97. Online: <https://doi.org/10.17047/hadtud.2022.32.2.86>
- BOLZ, Frank Jr. – DUDONIS, Kenneth J. – SCHULZ, David P. (2011): *The Counterterrorism Handbook. Tactics, Procedures, and Techniques*. Boca Raton: CRC Press. Online: <https://doi.org/10.1201/b11058>
- BROCK, Bernard L. – HOWELL, Sharon (1988): The Evolution of the PLO: Rhetoric of Terrorism. *Central States Speech Journal*, 39(3–4), 281–292. Online: <https://doi.org/10.1080/10510978809363256>
- COHEN, Howard S. – FELDBERG, Michael (1991): *Power and Restraint. The Moral Dimension of Police Work*. New York: Praeger.
- EIKMEIER, Dale C. (2007): Qutbism: An Ideology of Islamic-Fascism. *Parameters*, 37(1), 85–97. Online: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2340>
- FOUCAULT, Michel (1990): *Felügyelet és büntetés*. Ford. Fázsy Anikó, Csűrös Klára. Budapest: Gondolat.
- FROME, Helen (2014): *Defensive Killing*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199609857.001.0001>
- HOFFMAN, Bruce (2006): *Inside Terrorism*. New York: Columbia University.

- KANT, Immanuel (1991): Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. In KANT, Immanuel: *Az erkölcsi metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Ford. Berényi Gábor. Budapest: Gondolat, 13–104.
- KAUFMAN, Whitley R. P. (2009): *Justified Killing. The Paradox of Self-Defense*. Lanham: Lexington.
- KEKES, John (2007): *A gonoszság gyökerei*. Ford. Balázs Zoltán. Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor.
- KLEINIG, John (1999): *The Ethics of Policing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KLEINIG, John (2008): *Ethics and Criminal Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KOLTAY András (2017): Az „általános személyiségi jog” azonosítása felé. In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. 4. kötet. Budapest: Wolters Kluwer, 267–296.
- KORSGAARD, Christine M. (1992): Creating the Kingdom of Ends: Reciprocity and Responsibility in Personal Relations. *Philosophical Perspectives*, 6, 305–332. Online: <https://doi.org/10.2307/2214250>
- LADEN, Osama bin (2002): Letter to the American People. *The Guardian*, 2002. november 24. Online: www.theguardian.com/world/2002/nov/24/theobserver
- LAKATOS, Artur (2010): War, Martyrdom and Suicide Bombers: Essay on Suicide Terrorism. *Cultura International Journal of Philosophy of Culture and Axiology*, 7(2), 171–180. Online: <https://doi.org/10.5840/cultura20107212>
- LEWIS, Olivier (2017): Conceptualizing State Counterterrorism. In ROMANIUK, Scott Nicholas et al. (szerk.): *The Palgrave Handbook of Global Counterterrorism Policy*. London: Palgrave, 3–37. Online: https://doi.org/10.1057/978-1-137-55769-8_1
- LUBAN, David (2012): Liberalism, Torture and the Ticking Bomb. In WHITE, James E. (szerk.): *Contemporary Moral Problems: War, Terrorism, Torture, and Assassination*. Wadsworth: Cengage Learning, 78–81.
- MARAS, Marie-Helen (2016): *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest: Antall József Tudás-központ.
- MATOS, Hermínio (2012): Offensive Counterterrorism Targeted Killing in Eliminating Terrorist Targets: the Case of the USA and Israel. *E-journal of International Relations*, 3(2), 114–138. Online: <http://hdl.handle.net/11144/549>
- MCMAHAN, Jeff (1994): Self-Defense and the Problem of Innocent Attacker. *Ethics*, 104(2), 252–290. Online: <https://doi.org/10.1086/293600>
- MCMAHAN, Jeff (2009): *Killing in War*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199548668.001.0001>
- MILLER, Seumas (2009): *Terrorism and Counter-Terrorism*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell. Online: <https://doi.org/10.1002/9781444302837>
- MILLER, Seumas (2016): *Shooting to Kill. The Ethics of Police and Military Use of Lethal Force*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190626136.001.0001>
- MILLER, Seumas – BLACKLER, John (2016): *Ethical Issues in Policing*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315256108>
- MILLER, Seumas – GORDON, Ian A. (2014): *Investigative Ethics. Ethics for Police Detectives and Criminal Investigators*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- NÁNDORI Nikolett Petra (2021): A rendőri hivatás története és elemei. *Belügyi Szemle*, 69(7), 1181–1208. Online: <https://doi.org/10.38146/bsz.2021.7.6>

- RAPOPORT, David C. (2004): The Four Waves of Modern Terrorism. In CRONIN, Audrey Kurth – LUDS, James M. (szerk.): *Attacking Terrorism. Elements of a Grand Strategy*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 46–73.
- SKERKER, Michael (2010): *An Ethics of Interrogation*. Chicago–London: University of Chicago Press. Online: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226761633.001.0001>
- STEINHOFF, Uwe (2012): Torture. The Case for Dirty Harry and against Alan Dershowitz. In WHITE, James E. (szerk.): *Contemporary Moral Problems. War, Terrorism, Torture and Assassination*. Wadsworth: Cengage Learning, 337–353.